

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ

Особливості
здійснення поліцейського піклування
в Україні

Науково-методичні рекомендації

Харків 2018

УДК 351.74
ББК 67.301.1
С 25

*Схвалено на засіданні науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності ХНУВС
«31» жовтня 2018 р., протокол № 10*

Святокум Ігор Олегович, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

С 25

Святокум І. О.

Особливості здійснення поліцейського піклування в Україні: наук.-метод. рек.
/ І. О. Святокум – Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. – 31 с.

**УДК 351.74
ББК 67.301.1**

ЗМІСТ

Вступ	4
Загальні умови здійснення поліцейського піклування	5
Загальний порядок здійснення поліцейського піклування	9
Поліцейське піклування щодо неповнолітньої особи віком до 16 років	13
Поліцейське піклування щодо особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самотійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі	18
Поліцейське піклування щодо особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення, та особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі	22
Висновки.....	28
Список використаних джерел.....	30

ВСТУП

Однією із ключових особливостей Закону України «Про Національну поліцію» стало закріплення сервісного характеру діяльності нового правоохоронного органу. Відповідно до ст. 2 закону, одним із завдань поліції є надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги. Одним із запроваджених новим законом способів реалізації цього завдання є здійснення поліцейського піклування.

Ще до прийняття Закону України «Про Національну поліцію» існували законодавчі вимоги щодо надання органами внутрішніх справ допомоги громадянам, які потрапили у складне становище. Найбільш яскравим прикладом цього був обов'язок працівників міліції, відповідно до п. 24 ч. 1 ст. 10 Закону України «Про міліцію», надавати у межах наявних можливостей особам, які потерпіли від правопорушень і нещасних випадків або перебувають у безпорадному чи небезпечному для життя і здоров'я стані, у тому числі неповнолітнім, які залишилися без опікування, домедичну допомогу та іншу допомогу, а також у разі необхідності вживати передбачених Законом України «Про екстрену медичну допомогу» заходів для забезпечення надання зазначеним особам екстреної медичної допомоги [9]).

Відмінність полягає у тому, що уперше поліцейське піклування виділене в якості окремого поліцейського заходу, зі своїми особистостями здійснення

Така новизна обумовлює відносну недостатність нормативно-правового забезпечення даного заходу, з одного боку, та невеликий обсяг напрацьованої практики його застосування – з іншого.

Наукові дослідження у даній сфері в основному зосереджувалися на теоретичних аспектах здійснення поліцейського піклування та його місці у

системі поліцейських заходів, однак практичні питання його здійснення, в цілому, залишаються відносно недоопрацьованими.

У зв'язку із цим, **існує потреба узагальнення** положень Закону України «Про Національну поліцію», практики здійснення поліцейського піклування Національною поліцією (у тому числі, із використанням матеріалів відповідної судової практики), а також нормативно-правових актів, що регулюють окремі аспекти застосування цього поліцейського заходу (передусім, Законів України «Про охорону дитинства», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про психіатричну допомогу»), з метою забезпечення правильної реалізації поліцейськими положень законодавства у сфері поліцейського піклування.

ЗАГАЛЬНІ УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Поліцейське піклування, відповідно до ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію», належить до групи превентивних поліцейських заходів. При цьому, поліцейське піклування суттєво відрізняється від інших заходів, що входять до цієї групи. Основна відмінність полягає у спрямуванні такого заходу передусім на захист прав і свобод особи, щодо якої воно застосовується, попередження скоєння щодо неї можливих правопорушень. Це обумовлено колом осіб, щодо яких може здійснюватися поліцейське піклування.

Стаття 41 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що поліцейське піклування може здійснюватися щодо:

- неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду;
- особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення;
- особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі;

- особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самотійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі [10].

В усіх випадках мова йде не про осіб, які вчиняють або можуть вчинити правопорушення (як у випадку застосування інших поліцейських заходів), а про осіб, які перебувають у стані, що створює потенційну загрозу для них, а, в окремих випадках, і для оточуючих.

Тому цілями поліцейського піклування є, з одного боку, усунення обставин, що створюють такі ризики, а з іншого – надання їм допомоги (медичної, побутової, правової), направленої на захист та реалізацію їх прав та законних інтересів.

З іншого боку, незважаючи на наведені вище особливості поліцейського піклування, воно тим не менш належить до поліцейських заходів, а тому на нього поширюються усі вимоги, що висуваються до таких заходів Законом України «Про Національну поліцію».

Так, ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що поліцейський захід має бути **законним, необхідним, пропорційним та ефективним** [10].

1. **Вимога законності** означає, що захід, який застосовується, має бути визначений законом. Іншими словами, він має застосовуватися за підстав, передбачених законом, у межах покладених на поліцію повноважень та відповідно до вимог, порядку та процедури застосування та оформлення, встановлених законом.

Як зазначалось вище, поліцейське піклування може застосовуватися лише до визначеного ст. 41 **вичерпного** кола осіб та за викладеного у ній **вичерпного** переліку обставин. Іншими словами, просте надання працівниками поліції допомоги громадянам не вважається поліцейським піклуванням.

Конкретні дії, які вчиняються працівниками поліції в межах застосування поліцейського піклування, законодавчо не встановлюються, однак Закон України «Про Національну поліцію» чітко встановлює результат, якого має досягти його здійснення щодо особи.

Відповідно до ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейське піклування має наслідком:

- щодо неповнолітніх осіб віком до 16 років, які залишилися без догляду, – передання батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування;
- щодо осіб, які підозрюються у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вони утримувалася на підставі судового рішення, та осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу і створюють реальну небезпеку оточуючим або собі, – передання відповідному закладу;
- щодо осіб, які перебувають у публічному місці і внаслідок сп’яніння втратили здатність самостійно пересуватися чи створюють реальну небезпеку оточуючим або собі, – передання у спеціальний лікувальний заклад чи до місця проживання [10].

Відповідність наслідку поліцейського піклування обставинам її застосування є важливим елементом вимоги законності.

Слід звернути увагу, що у жодному із випадків здійснення поліцейського піклування в якості його наслідку не передбачається доставлення особи до підрозділу поліції

Іншим елементом дотримання вимоги законності є дотримання процедури здійснення поліцейського піклування (яка буде розглянута нижче).

2. Вимога необхідності полягає у тому, що для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

Незважаючи на своє спрямування передусім на надання допомоги особі, щодо якої воно здійснюється, поліцейське піклування тим не менш може бути пов'язане із **певними обмеженнями прав людини** (наприклад, обмеження свободи пересування). Тому перед застосуванням даного поліцейського заходу необхідно упевнитися в його необхідності, провівши оцінку ситуації, що склалася.

Наприклад, **не буде доцільним** застосовувати поліцейське піклування до особи, яка, хоча і має ознаки алкогольного сп'яніння, має можливість самостійно пересуватися і не створює загрози собі чи оточуючим, або до підлітків у віці 14-15 років, які самостійно повертаються додому зі школи.

3. Вимога пропорційності, яка означає, що шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не повинна перевищувати блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

На дану вимогу слід звертати особливу увагу при застосуванні заходів примусу, в яких може виникнути потреба при здійсненні поліцейського піклування (наприклад, у випадку здійснення поліцейського піклування щодо осіб у стані алкогольного сп'яніння або особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу). Заподіяна за таких умов шкода повинна бути мінімальною.

4. Вимога ефективності означає, що застосування поліцейського заходу забезпечує виконання повноважень поліції. У випадку поліцейського піклування це означає або передання особи передбаченим законом особам або організаціям (батькам, лікувальному закладу тощо) або припинення обставин, що обумовили необхідність здійснення піклування (напр., виявлення відсутності у особи психічного розладу, прибуття батьків неповнолітньої особи тощо).

Водночас, слід звернути увагу й на те, що ціллю поліцейського піклування є передусім надання допомоги особі. У зв'язку із цим, критерій ефективності додатково вимагає вжиття поліцейським усіх необхідних заходів, спрямованих на досягнення цієї мети: з'ясування стану здоров'я особи, надання, за необхідності, першої медичної допомоги, якщо цього вимагають обставини – виклик лікарів, надання допомоги побутового характеру (наприклад, забезпечення обігріву особи у холодну пору року) тощо.

ЗАГАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Незважаючи на наявність особливостей здійснення поліцейського піклування щодо різних категорій осіб, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», алгоритм дій, у загальних рисах, є однаковим в усіх випадках і визначається положеннями чч. 2-6 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» [10].

Перед здійсненням поліцейського піклування, поліцейський повинен, оцінивши обстановку, визначити його доцільність та можливість досягнення цілей піклування іншим способами.

Для цього слід опитати особу, щодо якої передбачається здійснення поліцейського піклування, очевидців, взяти до уваги погодні умови, інші фактори навколишнього середовища.

Про кожне здійснення поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції. Доцільно повідомити як про початок здійснення поліцейського піклування, так і про його завершення, коротко виклавши обставини, за яких воно здійснювалися, його хід та результати.

Почавши здійснення поліцейського піклування, поліцейський передусім зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу

застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити їй її права. При цьому, слід особливо наголосити на природі заходу поліцейського піклування, щоб у особи не склалося враження, що її затримують або притягають до юридичної відповідальності.

До прав, які повинен роз'яснити особі поліцейський, Закон України «Про Національну поліцію» відносить:

- право отримувати медичну допомогу;
- право давати пояснення;
- право оскаржувати дії поліцейського;
- право негайно повідомити інших осіб про її місце перебування.

Слід звернути увагу на те, що розуміння особою, щодо якої здійснюється поліцейське піклування, інформації, яку повідомляє їй поліцейський, може бути ускладнене низкою обставин (сп'яніння, психологічний стан, вік).

Хоча Закон України «Про Національну поліцію» допускає можливість не повідомляти особу про її права та не роз'яснювати їх у випадку, коли є достатні підстави вважати, що особа не може усвідомлювати свої дії і керувати ними, такою можливістю слід користуватися лише у виключних випадках (наприклад, якщо мова йде про зовсім маленьких дітей, особу, що перебуває без свідомості, особу, яка перебуває у стані сильного сп'яніння тощо), і нею не слід зловживати. Так, особу, що перебуває у стані сильного алкогольного сп'яніння і може, хоча й з ускладненнями, спілкуватися, слід повідомити про права та роз'яснити їй їх сутність.

Після роз'яснення особі її прав, необхідно оцінити стан її здоров'я, оглянувши її та/або опитавши про самопочуття та необхідність надання медичної допомоги. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський зобов'язаний надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в

безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я. В процесі здійснення поліцейського піклування, окрім медичної, поліцейський повинен надати й інші види допомоги, необхідні особі (напр., забезпечення обігріву у холодну пору року) [10]. За необхідності, слід викликати швидку допомогу [1, с. 100], очікувати з особою прибуття лікарів та результатів огляду, проведеного ними.

Особі слід надати можливість повідомити близьких (родичів, друзів, знайомих, інших осіб за вибором) про своє місце перебування. Якщо вона нездатна це зробити, поліцейському необхідно самостійно зв'язатися із ними за отриманими від особи контактами.

У випадку, якщо особа через стан здоров'я, вік або інші обставини нездатна повідомити інформацію про себе, відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», працівник поліції вживає заходів для визначення її особи [10], а також осіб, з якими можна зв'язатися, і повідомити їх про її місце перебування.

При здійсненні поліцейського піклування поліцейські уповноважені вилучити у особи зброю чи інші предмети, якими особа може завдати шкоди оточуючим чи собі, незалежно від того, чи заборонені вони в обігу. Водночас, слід звернути увагу, що поліцейському заборонено здійснювати обшук особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування. Дане положення є проблемним, адже, відповідно до чинного законодавства, обшук є слідчою (розшуковою) дією, тому його проведення поза межами кримінального провадження в принципі неможливе. Водночас, Закон України «Про Національну поліцію» не накладає обмежень на проведення передбаченої ст. 34 поверхневої перевірки особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування.

Важливою складовою дотримання законності при здійсненні поліцейського піклування є його належне **документальне оформлення**. Про кожен випадок складається протокол, в якому зазначається:

- місце, дата і точний час (година і хвилини) застосування поліцейського заходу;
- підстави застосування;
- опис вилученої зброї чи інших предметів; клопотання;
- заяви чи скарги особи, якщо такі надходили;
- наявність чи відсутність видимих тілесних ушкоджень.

Єдина форма протоколу про застосування поліцейського піклування на сьогодні відсутня. У зв'язку з цим, слід мати на увазі, що наведений у Законі України «Про Національну поліцію» перелік елементів протоколу не слід вважати вичерпним.

Так, за необхідності, протокол може містити й інші відомості. Необхідно мати на увазі, що в окремих випадках обставини, внаслідок яких виникла необхідність у здійсненні поліцейського піклування, можуть містити ознаки правопорушення. У такому випадку, протокол про застосування поліцейського піклування стає джерелом відомостей для вирішення справи по суті та формою первинного документування події. Це обумовлює необхідність максимально точної та повної фіксації всіх обставин, за яких здійснювалося поліцейське піклування.

Протокол підписується особою та поліцейським. Копія протоколу негайно вручається під підпис особі. Як і у випадку з роз'ясненням прав, **допускається можливість не надавати протокол на підпис і не вручати копію протоколу, коли є достатні підстави вважати, що особа, стосовно якої здійснюється поліцейське піклування, перебуває у стані, коли вона не може усвідомлювати свої дії й керувати ними.**

У такому разі протокол надається особі чи органу, яким особа передається внаслідок поліцейського піклування (лікувальному закладу, родичам особи тощо).

ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ПІКЛУВАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ВІКОМ ДО 16 РОКІВ

Поліцейське піклування щодо **неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, здійснюється відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» [10].**

Особливості здійснення поліцейського піклування у даному випадку обумовлюються двома факторами. Першим є особливості фізичного, психічного та розумового розвитку дитини, на які слід зважати протягом усього процесу здійснення поліцейського піклування. Це, зокрема, має проявлятися у повідомленні підстави застосування поліцейського заходу, роз'ясненні права отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського зрозумілою для дитини мовою (якщо таке повідомлення, зважаючи на вік дитини, є можливим).

Окрім цього, поліцейський, оцінивши обставини, що склалися, емоційний стан дитини, повинен докласти усіх зусиль, щоб заспокоїти дитину, створити для неї комфортні психоемоційні умови, щоб не допустити виникнення психологічних травм, викликаних стресовою ситуацією.

Другим фактором, який зумовлює особливості здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду, є особливий захист прав дитини, встановлений законодавством. Зокрема, ч. 2 ст. 3 Конвенції про права дитини зобов'язує державу забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів [2].

Таким чином, при здійсненні поліцейського піклування, поліцейський частково виконує обов'язки держави в цілому щодо забезпечення дитині захисту та піклування.

Частково особливості здійснення піклування щодо неповнолітніх відображені у самому Законі України «Про Національну поліцію». Так, відповідно до ч. 6 ст. 41 закону поліцейський зобов'язаний **негайно повідомити** батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування про місце перебування неповнолітньої особи [10].

До заходів, що мають застосовуватися під час здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітньої особи, належать надання медичної, правової, психологічної, побутової, матеріальної допомоги.

Важливим в контексті надання правової допомоги є з'ясування, чи не були порушені права неповнолітнього. Поліцейському необхідно з'ясувати, за яких неповнолітня особа віком до 16 років залишилася без догляду, а також застосувати відповідні заходи до винних осіб.

Так, залишення неповнолітньої особи без догляду може містити ознаки низки правопорушень, а саме:

- адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення, – невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей;
- кримінального правопорушення, передбаченого ст. 166 Кримінального кодексу України, – злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування.

Окрім цього, виявлені в ході здійснення поліцейського піклування порушення прав дитини можуть додаткові юридичні наслідки, такі як відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст.170 Сімейного кодексу України), позбавлення батьківських прав (ст.164 Сімейного кодексу України), звільнення опікуна та піклувальника (ч. 3 ст. 75 Цивільного кодексу України) тощо.

Водночас, у випадку виникнення обґрунтованих підстав вважати, що **мало місце порушення прав дитини**, слід мати на увазі, що у поліцейського існують повноваження щодо припинення відповідних правопорушень.

Так, уповноважені на те посадові особи Національної поліції мають право складати протоколи про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1-3 та 7 ст. 184 КУпАП (невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей); за ч. 5 та 6 ст. 184 КУпАП протоколи про адміністративне правопорушення складаються органами опіки

В якості прикладу можна навести постанову Ковпаківського районного суду м. Суми від 03.04.2018 у справі № 3/592/601/18. У даному випадку громадянина було притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 184 КУпАП, за ухилення від виконання покладених на нього обов'язків щодо виховання сина, що виразилось в тому, що його неповнолітній син в нічний час перебував в інтернет клубі без супроводу дорослих.

При цьому, працівниками поліції були одночасно складені як протокол про застосування поліцейського піклування, так і протокол про адміністративне правопорушення.

та піклування.

У той же час, органи Національної поліції України **не уповноважені** вирішувати питання **про відібрання дитини від батьків**. Відповідно до ч. 2 ст. 170 Сімейного кодексу України, рішення про відібрання дитини від батьків може прийняти лише суд. З цієї норми існує виключення: у виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, таке рішення можуть прийняти орган опіки та піклування або прокурор.

Це стосується і питання **позбавлення батьківських прав**, яке вирішується судом (ст. 164 Сімейного кодексу України) [3]. З іншого боку, слід звернути увагу, що дані, зафіксовані у протоколі про здійснення поліцейського піклування є джерелом інформації, на підставі якої судом можуть бути прийняті рішення про відібрання дитини від батьків або про позбавлення батьківських прав.

Прикладом може служити рішення Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 09 липня 2018 року у справі № 171/156/18 за позовом виконавчого комітету Апостолівської міської ради в інтересах малолітніх дітей про позбавлення батьківських прав та стягнення аліментів в якості доказової бази були наведені два протоколи про застосування поліцейського піклування щодо неповнолітньої особи (позовні вимоги були задоволені). **Це обумовлює необхідність чіткого та повного відображення обставин, за яких здійснювалося поліцейське піклування, у відповідному протоколі.**

Таким чином, за наявності обґрунтованих підозр про порушення прав неповнолітнього батьками або особами, що їх замінюють, працівник поліції негайно повідомляє про це органи опіки та піклування для прийняття ними відповідного рішення щодо можливості передання дитини батькам.

Окрім цього, за наявності підстав вважати, що дитина стала жертвою домашнього насильства, про це повідомляються підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України. Відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044, до завдань даних підрозділів належить вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми.

Повноваження даних підрозділів включають, у тому числі, винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників відповідно до

положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4].

Найбільш складними є випадки, коли особу дитини неможливо встановити через її малий вік (наприклад, у випадках, коли дитина була підкинута або заблукала). Так, Інструкція з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 23.05.2017 № 440, містить пункт щодо доставлення до чергової служби дитини, яка заблукала чи підкинута [5].

Водночас, п. 9 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» веде мову про доставлення лише щодо затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення. У такому ж контексті доставлення закріплене у ст. 259 Кодексу України про адміністративне правопорушення, де мова йде про доставлення порушника.

Враховуючи неоднозначність правового регулювання даного питання, а також з огляду на те, що відповідно до ч. 4 ст. 24 «Про охорону дитинства», поліцейський у випадку, якщо йому стало відомо про факт залишення дитини без опіки (піклування) батьків зобов'язаний **негайно повідомити про це органи опіки та піклування** за місцем знаходження дитини [6], у випадку неможливості встановлення особи дитини, особи або місцезнаходження її батьків, при здійсненні поліцейського піклування **обирається другий передбачений Законом України «Про Національну поліцію» наслідок піклування** – передання особи органам опіки та піклування.

Водночас, на практиці дитина може бути доставлена до приміщення поліції, але лише у випадку, якщо за умов, що склалися (наприклад, через пізню годину), негайна її передача органам опіки та піклування є

неможливою. За цих умов доставлення не є **наслідком** поліцейського піклування, а лише способом забезпечення його здійснення.

Окремо слід звернути увагу, що факт передачі дитини органам опіки та піклування не звільняє поліцію від необхідності з'ясування обставин залишення дитини без догляду, її особи, можливих порушень її прав, що мали місце, осіб, відповідальних за них, у зв'язку з чим про подію також повідомляються підрозділи ювенальної превенції Національної поліції.

ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ПІКЛУВАННЯ ЩОДО ОСОБИ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ У ПУБЛІЧНОМУ МІСЦІ І ВНАСЛІДОК СП'ЯНІННЯ ВТРАТИЛА ЗДАТНІСТЬ САМОСТІЙНО ПЕРЕСУВАТИСЯ ЧИ СТВОРЮЄ РЕАЛЬНУ НЕБЕЗПЕКУ ОТОЧУЮЧИМ АБО СОБІ

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейське піклування може здійснюватися **щодо особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі.**

Слід наголосити, що саме по собі перебування особи у стані сп'яніння, не є підставою для здійснення щодо неї поліцейського піклування. Додатковими необхідними підставами для застосування цього поліцейського заходу, відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» є:

1. Втрата особою через сп'яніння здатності самостійно пересуватися. Це може проявлятися у повному чи частковому втраті орієнтуванні, порушенні координації рухів, що суттєво заважає самостійному пересуванню, непритомному або напівпритомному стані особи.

2. Створення особою внаслідок сп'яніння реальної небезпеки оточуючим або собі, що може проявлятися в агресивній, нав'язливій поведінці щодо оточуючих, погрозах тощо. При оцінці небезпеки для самої

особи слід також зважати на погодні умови (низька або надто висока температура атмосферного повітря, сильний сніг, дощ тощо).

При спілкуванні з особою, щодо якої здійснюється поліцейське піклування, слід мати на увазі її стан. Так, дослідження, проведене з інспекторами патрульної поліції, показує, що найчастіше ситуації проблемного характеру в їх професійній діяльності виникають саме у спілкуванні з молодими людьми віком від 26 до 45 років, здебільшого чоловічої статі, які перебувають в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння [7, с. 4].

Стан сп'яніння знижує здатність особи сприймати інформацію, керувати своїми діями, може підвищувати агресивність особи. У зв'язку із цим, при здійсненні цього виду поліцейського піклування поліцейським слід поводити себе максимально коректно та стримано, не допускати провокативних та образливих висловлювань.

Слід звернути увагу, що поява в громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль, є адміністративним правопорушенням, передбаченим ст. 178 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Відтак, перед початком здійснення поліцейського піклування слід, з огляду на обстановку, що склалася, прийняти рішення про здійснення поліцейського піклування або про притягнення особи до адміністративної відповідальності.

Поліцейське піклування **не є заходом забезпечення провадження у справах про адміністративне правопорушення.** Слід відрізняти поліцейське піклування щодо особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самотійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі, та адміністративне затримання при появі у громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль (п. 1 ч. 2 ст. 262 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Ці заходи мають різні цілі, різний порядок застосування та різні наслідки. На відміну від поліцейського піклування, адміністративне затримання застосовується з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення.

У свою чергу, поліцейське піклування не передбачає притягнення особи, щодо якої воно застосовується, до адміністративної відповідальності. Затримана особа доставляється до органу Національної поліції, у той час як результатом здійснення поліцейського піклування може бути лише:

- передання у спеціальний лікувальний заклад;
- передання до місця проживання.

Таким чином, поліцейське піклування застосовується лише якщо у діях особи немає складу наведеного вище адміністративного правопорушення (або інших правопорушень).

Слід звернути увагу на важливості відповідності результатів здійснення поліцейського піклування вимогам Закону України «Про Національну поліцію».

Так, показовою є ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 9 грудня 2016 року у справі № 489/1446/16-к. У даному випадку громадянин, засуджений за ч.2 ст. 345 КК України (умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побойів, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків), подав апеляційну скаргу на вирок суду.

«23 січня 2016 року скаржник, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, упав на вулиці. Наряд патрульної поліції підійшов до нього, викликав швидку

допомогу, лікарі його оглянули і він не потребував медичної допомоги. Після цього працівники поліції пообіцяли доставити його додому.

Працівники поліції стверджували, що адресу скаржник чітко назвати не зміг, останній це заперечував. Натомість, скаржника доставили до пункту обігріву Центру реінтеграції бездомних громадян, внаслідок чого виникла бійка, внаслідок якої один із працівників поліції отримав легкі тілесні ушкодження.

При цьому, якщо суд першої інстанції кваліфікував ці дії за ч.2 ст. 345 КК України, то апеляційний суд постановив вирок скасувати, а кримінальне провадження закрити через встановлення відсутності в діянні скаржника складу кримінального правопорушення.

При цьому, суд вказав на низку порушень у діях патрульних поліцейських при здійсненні поліцейського піклування, у тому числі – на невідповідність наслідків поліцейського піклування обставинам його здійснення.

«...Відповідно до вимог п.4 ч.1 ст. 43 Закону України «Про Національну поліцію» ОСОБА_5, як особа, яка перебувала у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самотійно пересуватися та створювала реальну небезпеку собі, потребувала поліцейського піклування.

Як передбачено ч.1 ст. 43 зазначеного закону, поліцейське піклування до осіб, зазначених у пункті 4 частини першої цієї статті, полягає у переданні у спеціальний лікувальний заклад чи до місця проживання.

Проте, зазначених вимог закону патрульні поліцейські не виконали, оскільки не вжили заходів для передачі ОСОБА_5 у спеціальний лікувальний заклад, або до місця проживання...

Як слідує з наданих стороною обвинувачення під час апеляційного розгляду додаткових даних, а саме, з «Положення про центр реінтеграції бездомних громадян», центр є закладом соціального захисту для бездомних громадян, діяльність якого спрямована на поступове повернення особи до самотійного повноцінного життя шляхом надання їй комплексу соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб.

Отже, центр не є лікувальним закладом, куди відповідно до вимог ч.1 ст.43 Закону України «Про Національну поліцію» міг бути направлений ОСОБА_5 у разі поліцейського піклування».

Рішення про вибір одного із двох варіантів дій (передання у спеціальний лікувальний заклад або передання до місця проживання) приймається поліцейським виходячи із обставин, що склалися.

Оцінивши стан особи, за необхідності слід надати їй першу медичну допомогу та викликати швидку допомогу. За результатами обстеження лікарями приймається рішення про необхідність передання особи у спеціальний лікувальний заклад або до місця проживання (залежно від її стану).

Іншими факторами, що впливають на таке рішення, є можливість встановити особу людини, щодо якої здійснюється поліцейське піклування, місце проживання особи тощо.

ПОЛІЦЕЙСЬКЕ ПІКЛУВАННЯ ЩОДО ОСОБИ, ЯКА ПІДОЗРЮЄТЬСЯ У ВТЕЧІ З ПСИХІАТРИЧНОГО ЗАКЛАДУ ЧИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ЛІКУВАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ, ДЕ ВОНА УТРИМУВАЛАСЯ НА ПІДСТАВІ СУДОВОГО РІШЕННЯ, ТА ОСОБИ, ЯКА МАЄ ОЗНАКИ ВИРАЖЕНОГО ПСИХІЧНОГО РОЗЛАДУ І СТВОРЮЄ РЕАЛЬНУ НЕБЕЗПЕКУ ОТОЧУЮЧИМ АБО СОБІ

Особливості здійснення поліцейського піклування щодо особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення, та особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі, додатково врегульовані Законом України «Про психіатричну допомогу».

Підставою здійснення поліцейського піклування до особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення, є, передусім, наявність обґрунтованої підозри, що вона втекла з такого закладу.

Обґрунтованою підозра може бути за наявності двох обставин: по-перше, наявність інформації про втечу особи з психіатричного закладу, по-

друге, наявність судового рішення, відповідно до якого така особа утримувалась у відповідному закладі; і, по-третє, наявність даних про можливе місцеперебування такої особи (отримані від громадян або виявлені поліцейськими самостійно).

У такому випадку, результатом поліцейського піклування є передання особи до закладу, в якому вона утримувалась.

Дещо складнішим є здійснення поліцейського піклування щодо особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі.

Закон України «Про психіатричну допомогу» визначає **психічні розлади** як розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті [7].

При прийнятті рішення про здійснення поліцейського піклування особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі, слід додатково мати на увазі положення ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу», яка встановлює принцип **презумпції психічного здоров'я**, який означає, що кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах та в порядку, передбачених цим законом та іншими законами України [7].

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про психіатричну допомогу», наявність чи відсутність в особи психічного розладу встановлюється за результатами **психіатричного огляду**.

При цьому слід враховувати, що психіатричний огляд особи може бути проведено **без її усвідомленої згоди** або без згоди її законного представника лише у виключних випадках, а саме – коли одержані відомості дають достатні

підстави для обґрунтованого припущення про наявність у особи **тяжкого психічного розладу**, внаслідок чого вона:

- вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих;
- неспроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність;
- завдасть значної шкоди своєму здоров'ю у зв'язку з погіршенням психічного стану у разі ненадання їй психіатричної допомоги [7].

Слід звернути увагу, що у даному випадку мова йде про **тяжкий психічний розлад**, а не просто **психічний розлад**. Під **тяжким психічним розладом** закон розуміє розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку.

Результатом поліцейського піклування щодо особи, **яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі**, є її передання відповідному закладу.

Під «відповідним закладом» слід розуміти **заклад з надання психіатричної допомоги**, тобто психіатричний, наркологічний чи інший спеціалізований заклад охорони здоров'я, центр, відділення, кабінет тощо, інші заклади та установи будь-якої форми власності, діяльність яких пов'язана з наданням психіатричної допомоги

Слід звернути увагу, що саме по собі проявлення у особи ознак вираженого психічного розладу **не є підставою** для здійснення поліцейського піклування. Додатковою обставиною, яка служить підставою для здійснення поліцейського піклування у цьому випадку є **створення особою реальної небезпеки оточуючим або собі**. Враховуючи положення Закону України «Про психіатричну допомогу», це слід розуміти як те, що особа вчиняє чи

виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих.

В якості прикладу, наведемо вирок Глухівського міськрайонного суду Сумської області від 10 листопада 2017 року у справі № 576/2107/16-к.

«16 серпня 2016 року близько 11 години 30 хвилин працівники Глухівського відділу поліції (м. Глухів) ГУ НП в Сумській області, а саме: старший оперуповноважений майор поліції ОСОБА_4 та старший інспектор майор поліції ОСОБА_3, діючи на підставі п. 3 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію», ст. 8 Закону України «Про психіатричну допомогу», прибули за викликом разом із працівниками швидкої допомоги за адресою: Глухівський район, с. Уздиця, вул. Осадчого, буд. 22 для супроводження і доставки до Комунального закладу Сумської обласної ради 3-ї обласної спеціалізованої психіатричної лікарні психічнохворого ОСОБА_5. ОСОБА_5, побачивши, що до двору вказаного домоволодіння зайшли працівники поліції, які перебували у форменому одязі, почав тікати.

ОСОБА_4 та ОСОБА_3 з метою виконання службових обов'язків, щодо поліцейського піклування, передбачених п. 2 абз. 2 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про Національну поліцію» повідомили ОСОБА_5, що вони поліцейські та неодноразово вимагали зупинитися, промовляючи: «Стій поліція» та «Зупинись». Однак ОСОБА_5, не звертаючи увагу на законні вимоги працівників поліції, сів за кермо саморобного трактору, завів його і поїхав на ньому по насадженням свого огороду.

Працівники поліції продовжували наздоганяти ОСОБА_5 на їдучому тракторі і повторно просили його зупинитись, але останній не реагував. Враховуючи, що ОСОБА_5 мав ознаки вираженого психічного розладу і створював реальну небезпеку оточуючим та собі, працівник поліції ОСОБА_4 на ходу застрибнув на трактор з лівого боку і намагався зупинити його, при цьому ОСОБА_5 сидючи в кабіні, усвідомлюючи, що поруч з ним знаходиться працівник правоохоронного органу, який будучи у форменому одязі виконував свої посадові

обов'язки, діючи з мотивів явної непокори до представника правоохоронного органу, вчиняючи опір законним вимогам працівника правоохоронного органу, наніс декілька ударів ногою в область грудної клітини ОСОБА_4, щоб виштовхати останнього з кабіни трактора.

В подальшому між працівниками поліції та ОСОБА_5 відбувалась боротьба в кабіні трактора і він був зупинений. Після того, як ОСОБА_5 дістали з кабіни трактора, він діючи з прямим умислом, усвідомлюючи, що вчинює незаконні дії щодо представника правоохоронного органу, який перебуває при виконанні службових обов'язків, чинячи активний фізичний опір із застосуванням сили у активній фізичній формі, схопившись рукою за шеврон на форменій сорочці ОСОБА_3, при цьому частково відірвавши його, чим пошкодив формений одяг працівника поліції...»

Суд визнав обвинуваченого винним у вчиненні злочинів, передбачених частиною другою статті 342 КК України та частиною другою статті 345 КК України.

Як видно із наведеного прикладу, у даному випадку особа, щодо якої застосовувалось поліцейське піклування, поводити себе таким чином, що створювала небезпеку як для себе, так і для оточуючих, що і стало підставою здійснення щодо неї поліцейського піклування, яке суд визнав таким, що відповідає чинному законодавству.

Іншим важливим моментом у наведеному прикладі є посилання на ст. 8 Закону України «Про психіатричну допомогу». Відповідно до неї, поліцейські зобов'язані подавати допомогу медичним працівникам або батькам (одному з батьків), чоловіку (дружині), незалежно від віку особи, яка потребує психіатричної допомоги, за їх зверненням, у разі надання психіатричної допомоги в примусовому порядку та забезпечувати безпечні умови для доступу до особи та її психіатричного огляду, госпіталізації [7].

З огляду на те, що працівник поліції, зазвичай, не володіє належною кваліфікацією, щоб визначити наявність або відсутність у особи психічного

розладу, виклик відповідних медичних працівників для визначення необхідності передання особи до відповідного закладу є бажаним в усіх випадках (як якщо до поліції звертається родина особи, щодо якої буде застосовано поліцейське піклування, так і якщо відповідне повідомлення надійшло від сторонніх громадян).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи, слід зупинитися на ключових особливостях поліцейського піклування, без розуміння яких неможливе правильне застосування даного поліцейського заходу.

1. Поліцейське піклування є поліцейським заходом, тому на нього поширюються загальні вимоги, визначені Законом України «Про Національну поліцію»: законності, необхідності, пропорційності та ефективності.

2. Поліцейське піклування здійснюється щодо визначеного, вичерпного кола осіб та за наявності визначеного, вичерпного переліку обставин. Відтак, не може вважатися поліцейським піклуванням просте надання поліцейськими допомоги громадян.

3. Важливою вимогою поліцейського піклування є відповідність його наслідків вимогам Закону України «Про Національну поліцію». Кожній категорії осіб, щодо яких може здійснюватися поліцейське піклування, відповідає закріплений Законом України «Про Національну поліцію» наслідок. Невідповідність наслідків піклування є невиконанням вимог закону.

4. Поліцейське піклування не є засобом забезпечення притягнення особи до юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної тощо). Відтак, його не можна плутати із затриманням особи, доставленням її до відділку поліції.

5. Основна ціль поліцейського піклування – надання особі, щодо якої воно здійснюється, допомоги, у тому числі – медичної, правової, побутової тощо. Важливим елементом здійснення поліцейського піклування є спілкування з особою, яке має заспокоїти її, не допустити виникнення конфліктних або травматичних для особи ситуацій.

6. Здійснення поліцейського піклування обов'язково оформлюється протоколом, який підписується поліцейським та особою, щодо якої здійснюється піклування. Якщо особа нездатна поставити підпис, протокол

підписується особою або представником організації, якій особа передається внаслідок поліцейського піклування.

7. Окремі види поліцейського піклування мають свої особливості. Так, здійснення поліцейського піклування стосовно неповнолітніх має здійснюватися з урахуванням положень Законів України «Про охорону дитинства» та «Про запобігання та протидію домашньому насильству», щодо осіб, які мають ознаки вираженого психічного розладу – Закону України «Про психіатричну допомогу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка]. – Харків, 2016. – 408 с.
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – с. 205.
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – С. 135.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 5. – С. 32.
5. Про затвердження Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) Національної поліції України : наказ МВС України від 23.05.2017 № 440 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 56. – С. 19.
6. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – С. 142.
7. Особливості професійного спілкування інспекторів патрульної поліції під час охорони публічного порядку / Галустян О.А., Захаренко Л.М., Юрченко-Шеховцова Т.І. // Матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні проблеми психології малих груп». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/VjGVeM>
8. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 року № 1489-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – С. 143.
9. Про міліцію : Закон України від 20.12.1990 № 565-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – С. 95.
10. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Офіційний вісник України від 18.08.2015 – 2015. – № 63. – С. 33.

Наукове видання

СВЯТОКУМ Ігор Олегович,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ

**ОСОБЛИВОСТІ
ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ
В УКРАЇНІ**

Науково-методичні рекомендації

Підп. до друку 18.11.2018. Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 1,2.
Обл.-вид. арк. 1,2. Наклад 300 прим. Зам. №

Видавець і виготовлювач – Харківський національний університет
внутрішніх справ, просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.
